

Doornroosje ontwaakt (1983)

Sieth Delhaas

Wending, januari 1983

Inleiding

'In het gedicht *Alle dagen*, zegt Ingeborg Bachmann, dat men de 'Ster van de Hoop' als onderscheiding dient uit te reiken: voor vaandelvlucht, voor onverschrokkenheid jegens de vriend, voor verraad van schandelijke geheimen, het minachten van elk bevel.

Als deze woorden iets te betekenen hebben, wil dit zeggen, dat deze wereld veranderd kan worden door vrijheid'.¹

Ik zou hier aan toe willen voegen een uitspraak van de Duitse theologe Dorothee Sölle: 'Voor ons is een troost elke jonge vrouw, die niet gestreeld wil worden door handen, die ook nog leren doden'.^{2*} Het zijn regels, die, als ze in de praktijk van het leven worden uitgevoerd, een cruciaal moment van verandering en ommekeer

betekenen in een gedoodverfde vanzelfsprekendheid, die als een molensteen om de nek van onze cultuur hangt. Het zijn ook regels waarin, als je ze diep in je opneemt en ze in gedachten en gevoel omzet in geléefde werkelijkheid, weliswaar moed, maar evenveel pijn, vernedering, wanhoop, verdriet, strijd en eenzaamheid schuil gaan. Het zijn regels, die te maken hebben met de oproep, die Dorothee Sölle deed tijdens de vrouwen-vredesconferentie in november 1981 te Amsterdam aan de 500 daar aanwezige vrouwen om 'met hun kinderen het huis van de menseneter te verlaten'. Dat 'huis van de menseneter' staat voor de hedendaagse wereld, die onder de dreiging van een steeds groeiende atoomwapenvoorraad aan haar laatste omwentelingen bezig lijkt.

Dippel en het feminisme

Zal het feminisme tenslotte het lang verwachte antwoord geven op Dippels 'roepen in de woestijn', dat hij vooral naar de kerk liet horen? Als ik de 'overwegingen' van Paul van Dijk in dit nummer van Wending lees rondom de figuur van dr. C. J. Dippel, dan heeft deze laatste wel een antwoord uit de hoek van de vrouwen, zij het niet op deze manier, verwacht. Hoewel hij pleit voor erkenning van de vrouw op alle terreinen proef ik uit het slot van het verhaal nog te veel de passieve rol van de vrouw, die wacht op gelijkschakeling. De vrouw die, 25 jaar na Dippels uitspraak over het 'manlijk falen', antwoord geeft, is niet de vrouw, 'die de man binnenshuis rehabiliteert en onttroont en hem tot een doodgewoon mens maakt'. Zij die vandaag, teneinde raad de man ter verantwoording roept, is niet meer tevreden met slechts een rol binnenshuis. Zij is de vrouw, die zich van haar eigen bestaan bewust is geworden en ze

eist van de man verantwoording, om te beginnen met de vraag hoe het geld verdiend wordt waarmee het gezin zich moet voeden en kleden. Zij is er zich van bewust geworden, dat de wereld rondom haar veilige huis verloedert en dat die verloedering als een vette verstikkende walm haar bestaan en huis zijn binnengedrongen. Sterker: deze vrouw is er zelf op uit getrokken om te zien hoe de zaken er in feite voor staan. Allicht, dat Dippel, toen hij in zijn tijd de vrouw een gelijke plaats toedacht, geen weet kon hebben van de reactie van een totaal ander vrouwmens.

Wat mij diep geraakt heeft bij het lezen van Dippels visie op de atoombewapening in Wending '58 is de ontdekking, dat er niets, maar dan ook niets in die 25 jaar is veranderd. Dat de stem, die toen riep niet is gehoord, ook niet in de kerk. Natuurlijk zijn we dankbaar over uitspraken van synodes tégen kernwapens, maar het is geen 'bekering', die de wortels van het bestaan raakt.

Want wat kan van die christelijke gemeente, tot wie zijn roep telkens uitging, op korte termijn verwacht worden als de discussie over het al dan niet toegestane bezit van kernwapens of zelfs gebruik ervan nog maar nauwelijks is begonnen? De impasse in onze cultuur komt in zoverre ook voor rekening van de christelijke gemeente omdat deze nog altijd niet bereid is de volle consequentie uit het evangelie te trekken. In de gang door de eeuwen is nauwelijks aanwijsbaar, dat zij het voortouw genomen heeft, doelgericht bezig met het Vrederijk, hoe verschillend je dat ook kunt invullen. Integendeel zij heeft zich telkens weer op sleeptouw laten nemen, geen eigen strategie gehad en zich zo goed en zo kwaad als het ging aangepast aan ontwikkelingen die de cultuur bepaalden. En er is geen enkel teken, dat hierin op korte termijn verandering komt.

Herkenningpunten

In Dippels visie op de atoomproblematiek zijn veel herkenningpunten waaruit vrouwen, die als feministen in dit leven staan, moed kunnen putten. Immers feministen zijn ondanks alle afstand nemen en polarisatie, die in eerste instantie nodig zijn, tenslotte uit op een heel mens-zijn. Het verheugende is dan te lezen, dat iemand als Dippel, als fysico-chemicus en als man, bereid is dergelijke conclusies te trekken.

Een zo bekwaam wetenschapper, die erkent, dat de Westerse cultuur volledig bankroet is, waaraan de moderne wetenschap een definitieve steen heeft bijgedragen, pleit hier voor een totaal afscheid van het verleden: innerlijk, zedelijk en intellectueel. Alle vanzelfsprekendheden en 'pseudo-mythen van de Westerse cultuur' waartegen Dippel zich afzet, zijn exact dezelfde knelpunten waartegen het feminisme opbotst. Hij noemt de kernbepaalingenimpasse een symptoom van ons falen in de kunst van menselijke communicatie. Hij geeft de vervreemding aan van niet meer vechten met de vuisten: het lichamelijke, menselijke contact is uitgeschakeld en we laten apparaten voor ons vechten.

We kunnen niet meer schrikken van het van angst vertrokken gezicht, de pijn-schreeuw niet meer horen en de gebroken ogen van onze verslagen vijand niet meer zien. Als ik dit neerschrijf stel ik me een slagveld voor, maar weet tegelijkertijd, dat een vrouw zich niet op een slagveld pleegt op te houden. Zij heeft nooit mee mogen vechten, want het is een ambacht, dat mannen voor zichzelf hebben gereserveerd. Ik zeg niet, dat vrouwen nooit mee hebben willen vechten, dat ze er niet sterk genoeg voor waren, maar hun plaats was thuis. Waarschijnlijk zijn vrouwen gewoon ook te lui en te gemakzuchtig geweest om zich te

verzetten, afgezien van de overmacht van mannen vanuit traditie/maatschappij/ kerk, die hen het zwijgen oplegde. Dippel maakt echter één foutieve generalisering bij de uitleg van ‘onze vernietigingsdrang tot elke prijs’ t.w.: moderne Westerse mensen zijn van één ding zeker: ze zijn niet in staat tot menselijk leven onder verdrukking, hoewel ze eeuwenlang miljoenen hebben onderdrukt. Zij kunnen alleen leven als heersers.

Breekpunt

Hier is waarschijnlijk het breekpunt bereikt, waar het feminisme inzet. Dippel zegt: wij, Westerse mensen kunnen alleen leven als heersers. Mag ik, en met mij alle feministen vragen: wie zijn wij? Mag ik er van maken: wij, Westerse mannen kunnen alleen leven als heersers? Al hebben Westerse vrouwen meegeprofiteerd, en doen dat meestal nog van alle maatschappelijke voordelen, ook over vrouwen wordt geheerst. En zij hebben het zich laten welgefallen. Vooral de slogan uit het christelijk evangelie: dienstbaarheid aan de naaste – is haar als een juk op de schouders gelegd. In de wetenschap, dat Jezus hun last licht zou maken hebben ze die de eeuwen door braaf meegezeuld. Maar in onze tijd stelt diezelfde Jezus werkelijk orde op zaken en richt al die ‘saamgebogen vrouwen’ – als ze het willen – op en noemt haar ‘dochter van Abraham’. Dat wil zeggen: ga op weg naar het land, dat ik jullie wijzen zal. Deze vrouwen willen niet meer dienen omdat het hun specifieke plicht zou zijn. Ze willen dienen vanuit haar oprichting, omdat ze om zich heen kunnen kijken: ze hebben haar situatie dóór gekregen en wie zal haar dan nog tegenhouden?’³ Ze zien wat er mis is in haar wereld en ze verlaten het oude diensthuis.

Feminisme een cultuurkritiek

Valt er van het feminisme werkelijk een radicale poging tot bevrijding van het mensdom en de schepping te verwachten? Het zou onverbloemde hoogmoed zijn er ja op te zeggen. Maar dit feminisme, deze levenshouding zoals de feministisch-theologe Cath. Halkes het noemt, is zo’n krachtige geest, dat het voor steeds meer vrouwen een zijswijze wordt, die perspectieven opent op een volwaardiger bestaan. **Andreas Burnier zegt in haar boek *De zwembadmentaliteit*, dat de kerndiagnose van het feminisme t.a.v. onze samenleving en cultuur in feite de problematiek van het masculinisme is. Die kerndiagnose is: ‘Onze samenleving en cultuur, die tot dusver meestal worden gepresenteerd, en ook ervaren, als een algemeen menselijke samenleving en cultuur (met de daarbij behorende deugden en gebreken), is in werkelijkheid een uiterst eenzijdig produkt van het masculinisme. Het masculinisme is een kwalijke, want mensonwaardige zaak. Het masculinisme dient in al zijn aspecten te worden onderkend, en op een of andere wijze te worden bestreden.’ Dus niet het feminisme is volgens Burnier het onderwerp van de bewustzijnsmetamorfose, maar het masculinisme. Wat de kernwapenproblematiek betreft – de impasse beperkt zich daar niet toe, ook kernenergie, milieu, automatisering hebben mensen tot aan de**

rand van de afgrond gebracht – is de formulering van Cath. Halkes uitdagender, omdat daarin duidelijk een uitnodiging tot een eigen keuze, het gaan van een eigen, zelfbewuste weg, die ze ook zelf in haar leven heeft moeten vinden, herkenbaar is.

Zij omschrijft het proces als volgt: ‘Zo ontstaat het feminisme dat verder wil gaan dan vechten voor de erkenning van gelijkwaardigheid van man en vrouw, voor gelijke rechten en plichten van hen beiden, voor evenwaardige deelname aan alle structuren van beraad en beleid op alle gebieden. Want zolang vrouwen mee ‘mogen’ doen op voorwaarde dat ze het bestaande laten zoals het is en niet ‘lastig’ zijn door afwijkend gedrag is er iets fundamenteel mis. Mannen blijven dan maat en norm van al wat bestaat en vrouwen kunnen zich invoegen. Welnu, feministen noemen we die vrouwen die na hun proces van emancipatie ervaren, dat ze nu op een cruciaal punt zijn gekomen, omdat hun gevoel van onbehagen met de bestaande verhoudingen blijft; dat het nu zaak wordt bovengenoemde rechten en plichten, structuren, waarden en normen zélf onder kritiek te stellen en ze op hun geldigheid en menselijkheid te onderzoeken. Zo wordt feminisme voor deze kritische vrouwen een persoonlijk, soms pijnlijk, maar op den duur bevrijdend proces, waarin we ons bewust worden hoezeer we door opvoeding, sociale conditionering en beroeps- of wetenschappelijke vorming ons de dominante cultuur in hoge mate eigen hebben gemaakt en hebben geïnternaliseerd. Willen we onszelf worden en constructief bijdragen tot de transformatie van een cultuur, die dreigt vast te lopen in zijn eenzijdigheid en uit de hand loopt in zijn technologische toepassingen, dan zullen we ons stap voor stap moeten bevrijden van de vervreemding van onszelf!’⁴

Wie in de wereld van het feminisme een beetje thuis is weet, dat deze formuleringen van genoemde vrouwen geen academische stellingen zijn, maar voor duizenden en duizenden vrouwen een leidraad bij het dagelijks leven zijn geworden. Het valt mij steeds vaker op in contacten met mannen – en vrouwen, die de mannencultuur nog kritiekloos delen – dat deze zich er absoluut niet van bewust zijn wat er wérkelijk gaande is in de stroming van het feminisme: dat duizenden en duizenden vrouwen de dienst aan man, maatschappij en kerk hebben opgezegd en dagelijks op grote en kleine kruispunten komen waarop ze een radicale beslissing nemen, waaraan ze vroeger gedachteloos zouden zijn voorbij gegaan. Opvallend is in dit verband, dat in de ‘matte jaren zeventig’ praktisch alle nieuwe bewegingen, die in de revolutionaire laat-zestiger jaren ontstonden, geruisloos verdwenen. Het tegendeel geldt echter voor de vrouwenbevrijdingsbeweging. Wat als een rijke vrucht uit die revolutionaire periode is voortgekomen dijde uit en heeft daarbij aan kracht niet ingeboet. Is ook rijper geworden.

Onomkeerbaar

De kernbepaalingssimpasse, om aan deze term van Dippel vast te houden, legt een zware claim op een zo jonge beweging als het feminisme. Want wat de kracht is van het feminisme: de eensgezindheid in het ‘neen-tot-elke- prijs’ tegen de kernwapens, is de zwakheid van het christendom, dat in zijn antwoord verdeeld is en voorlopig ook wel zal blijven. Daarom is het glashelder voor christen-feministen, dat een oproep van Dorothee Sölle, om het huis van de menseneter te verlaten, gelijk staat aan navolging van Christus.

Sölle legt haar oproep als volgt uit: ‘In het sprookje van de menseneter functioneert de menseneter samen met zijn vrouw. Alleen in een traditioneel huwelijk functioneert deze hele zaak, deze mensenverslindende machine.

Er moet thuis een vrouw zijn die kookt, die zorgt voor alle dingen, die hij nodig heeft. Met andere woorden een vrouw, die de rol vervult, die elke vrouw in een traditioneel huwelijk vervult. Hij heeft het voor het zeggen en zij gehoorzaamt. Dat betekent, dat het patriarchaat van ons vrouwen verwacht, dat we blijven waar we zijn. Dat we niet opstaan en de straat op gaan, geen leuzen schreeuwen of iets voor de vrede doen. De menseneter voelt zich happy als hij alles onder controle heeft. Als hij dat niet heeft, voelt hij zich niet goed. Als hij niet nummer één is, voelt hij zich bedreigd. Daarom is het belangrijk dat vrouwen onderkennen, dat hun rol nu beslissend is voor de overleving van het menselijk ras. Vrouwen zullen moeten opstaan en de menseneter bevechten.⁵¹ Zij stelt aan het eind van dit sprookje de vraag: ‘Is de vrouw bereid het huis van de menseneter mét haar kinderen te verlaten?’

Dat is de vraag waar het feminisme zich over zal moeten beraden. Zal zij de dienst aan deze cultuur opzeggen om samen met een man, die zich eindelijk zijn halfheid bewust geworden is, zijn krampachtige agressieve vechthouding en zelfvernietigende angst, een nieuwe cultuur op te bouwen?

Wie zich inbeeldt, dat deze betrokkenheid van vrouwen met name bij de bewapeningsproblematiek gewoon opgaat in de gehele vredesbeweging, geeft er blijk van nog niets van de diepste beweegredenen van feministische vrouwen begrepen te hebben. Natuurlijk gaat het er op dit moment in de eerste plaats om: de dans van de vernietiging te ontspringen. Maar gelijkwaardig daaraan is de kennis, en de strijd die daaruit volgt, van in ieder geval één aanwijsbare oorzaak van dit cultuur-bankroet, n.l. dat de helft van de volwassen mensheid geen woord heeft mogen zeggen en geen vinger heeft kunnen uitsteken om de waanzinnige ontwikkelingen op allerlei levensterreinen ook maar iets te wijzigen, laat staan te mógen verbeteren. Vrouwen, die zich van deze structurele fouten in de verhouding man-vrouw binnenshuis en buitenshuis bewust zijn geworden, kunnen niet meer terug. Zoals Dippel opmerkt, dat de wetenschappelijke en technische kennis ‘irreversibel’ is – we ze nimmer kwijt raken – zó is het ook met deze bewustwording van vrouwen, de mensheid kan er niet meer van af. En ook dat betekent niet minder dan een cultuurcrisis.

Symptomen

Hoe lang die crisis gaat duren ligt aan de bereidheid van het aantal vrouwen, dat doelgericht aan de dienstweigering deelneemt. Want de mannen die deze cultuur maken en verdedigen, zijn op voorhand al verliezers. Enerzijds door de zelfvernietiging, die onherroepelijk volgt op de nuclearisering van het geweld, anderzijds omdat hen het dienstbetoon in hun meest elementaire behoeften: seks, warme maaltijden, schone kleding en een opgeruimd huis – wat klinkt dat gewoon – wordt onthouden. Dit zijn geen boze nachtmerries, maar vaste besluiten, die hier en daar en steeds veelvuldiger worden gesignaleerd: vrouwen van militairen komen in het geheim bijeen om te praten over hun onbehagen en moeite met zijn werk; vrouwen bivakkeren in vredeskampen; blanke vrouwen in de ‘Black Sash’ weerstaan het apartheidsbewind in Z. Afrika, ondanks de dreigementen en intimidaties van dat bewind aan het adres van hun echtgenoten, en vechten samen met de zwarten tegen de apartheidswetten; vrouwen verlaten al jaren lang de kerk, niet omdat ze niet meer geloven, maar omdat hun geloof weliger tiert buiten de mannelijke dogma’s om en dus buiten het instituut; rooms-katholieke vrouwen slikken al jaren de pil ondanks dreigementen van pausen en vrouwen in een Duits dorp weigeren nog kinderen te krijgen zolang de kernenergiecentrale

daar in werking blijft. Het zijn symptomen van een onstuitbare exodus van vrouwen uit het huis van de menseneter. En zij nemen haar kinderen mee!

Wie zal haar tegenhouden?

De praktische uitvoering doet een beroep op de creatieve inventiviteit van elke vrouw persoonlijk. En het zwaarst drukt de claim op die vrouwen, die in de eerste plaats het gesprek met de eigen partner moeten beginnen. De noodzaak om deze pijnlijke en verdrietige weg te volgen is maar om één reden goed te keuren: het ‘mysterie van de technologie’ is irreëel geworden, het heeft zich van huis en haard verwijderd, heeft zich van de werkplaats in het dorp, via de fabriek in de stad, nog verder teruggetrokken naar geheime laboratoria in de woestijn, waar mannen in witte jassen en in hermetisch afgesloten ruimten hun vernietigend onderzoek doen. Op dit moment is de militarisering van de ruimte een feit. De televisie laat beelden zien hoe insectachtige toestellen in de ruimte om de aardbol hangen, die in hun buik vernietigende laserstralen verbergen, op zoek naar wie maar vijand wil zijn om trefzeker de vindingrijkheid van het man-mens te showen.

Het is alles ver-weg en ongrijpbaar geworden. De man-in-de-sstraat zegt: we kunnen er toch niets tegen doen! Maar vergeten wordt, dat deze handlangers van de menseneter ‘s avonds vrouw en kinderen onder ogen komen. Zal die vrouw haar man en zullen deze kinderen hun vader vragen wat hij die dag heeft gedaan? Is hij medeschepper en -schepsel geweest of handlanger van het kwaad? De strijd om het mens-zijn is heel dichtbij gehaald, binnenshuis, en nu al staat vast wie de strijd zal winnen. ‘Sisterhood’ zal nodig en ‘powerful’ zijn. Te hopen is, dat die mannelijke mensen, die zich al in de strijd voor de vrede en tegen kernwapens hebben geworpen, oog krijgen voor de vrouwelijke mens en daarmee oog voor hun eigen halfheid en dat zij van het begin af aan het werk samen met vrouwen zullen moeten doen.¹

En niemand zal mogen zeggen, dat christen-feministen, die meegaan in de uittocht uit het huis van de menseneter en de dienstweigering in eigen leven vorm gaan geven, het liefdegebod niet nakomen. Want zo ooit, dan geldt nu in déze cultuurimpasse voor haar: dat zij God meer lief zal moeten hebben dan haar – ook meest nabije – naaste. En ik waag het erop in dit verband een uitspraak van ds. Buskes voor christen-feministen te claimen: ‘dat we wereldvraagstukken mogen en kunnen oplossen, omdat we in God geloven, groot van God denken en daarom, ja waarlijk, ook groot van de mens denken, maar de grootheid van de mens heeft in hun denken en handelen de grootheid van God tot vooronderstelling’.²

Oude vijandschappen hebben voor deze vrouwen afgedaan, want communicatiestoornissen tussen mensen, die in de mannencultuur in blokken zijn opgedeeld, gelden niet meer. Zij hebben zusterschap ontdekt, dat vreemd is aan begrippen als: vriend-vijand, oost-west, noord-zuid, kerk-wereld. Maar wereldwijd is de tegenstelling man-vrouw aan het daglicht gekomen. De heelheid van het beeld Gods is door de mensen in de schepping niet

¹ *Cath. J.M. Halkes, Met Mirjam is het begonnen.*

² *J.J. Buskes, God en mens als concurrenten, p. 248.*

verwerkelijk. De één heeft de ander overheerst en de één is de ander onderdanig geweest. De cultuurcrisis, die zich schijnbaar samenbalt rondom de atoomwapens, is in wezen het resultaat van de wanverhouding man/vrouw.

Dippel zag dat dertig jaar geleden al in. Maar toen sliep Doornroosje nog.